

mislim, upravo je u tome što omogućuje uspostavljanje određenih tipologija, ali u isto vrijeme ukazuje i na specifičnosti društvenih pojava. Tako se otvaraju i novi pravci kojima bi bilo korisno voditi daljnja istraživanja, postavljaju nova pitanja na koja bi trebalo naći odgovore. Takav rad znači i razmjenu i unapređenje metodskih postupaka, predstavlja dakle obogaćivanje povijesne znanosti.

Marijan Maticka

NAJNOVIJE KNJIGE INSTITUTA ZA SAVREMENU ISTORIJU U BEOGRADU

Institut za savremenu istoriju (ISI) nastao je januara 1969. godine integracijom Odeljenja za istoriju jugoslovenskog radničkog pokreta, Instituta za izučavanje radničkog pokreta u Beogradu i Odeljenja za istoriju nauke Instituta društvenih nauka u Beogradu. Predmet rada i metodološki razlozi bili su osnova za stapanje ta dva odeljenja u samostalnu naučnu ustanovu. Time je postignuto da se istorija radničkog pokreta, jugoslovenske socijalističke revolucije i prošlost Kraljevine Jugoslavije, tj. građanskog društva i države, izučavaju na jednom mestu. Istraživačka delatnost ograničena je vremenski — od postanka Jugoslavije do najnovijih događaja, i to: razdoblje između dva svetska rata (1918—1941); narodnooslobodilačka borba i revolucija (1941—1945) i posleratni razvoj socijalističke Jugoslavije.

Radove svojih i spoljnih saradnika, gotovo redovno urađenim na bogatoj izvornoj podlozi, Institut objavljuje u svom zborniku radova — *Istorija XX veka*,¹ Prilozima za istoriju socijalizma,² a i štampanjem posebnih izdanja — studija i monografija.

U zborniku *Istorija XX veka* objavljuju se rasprave i članci iz problematike stvaranja Jugoslavije, njene spoljne politike, unutrašnjopolitičkih odnosa (političke stranke), radničkog i sindikalnog pokreta i narodnooslobodilačke borbe. Izašlo je jedanaest brojeva, a broj 12 je u štampi.

U Prilozima za istoriju socijalizma zastupljeni su radovi sa tematikom iz međunarodnog radničkog pokreta i socijalističke misli. Uz rasprave i članke jugoslovenskih i stranih autora, u svojim stalnim rubrikama objavljuje još i: dokumente i sećanja, saopštenja, kritike i prikaze, hronologije i bibliografije. Izdato je osam brojeva, a broj 9 je u pripremi.

U toku 1971. i prve polovine 1972. godine u izdanju ISI publikovane su tri studije. Prema tematici odnose se na spoljnopolitičku problematiku Jugoslavije između dva rata,³ jugoslovenski radnički pokret⁴, narodnooslobodilačku borbu i socijalističku revoluciju u Jugoslaviji.⁵

¹ Izlazi od 1959. godine u izdanju Odeljenja za istorijske nauke Instituta društvenih nauka, a od 1969. izdanje je preuzeo ISI.

² Prvi broj pojavio se 1964. godine, kao izdanje Instituta za izučavanje radničkog pokreta, a od 1969. izdavanje je nastavio ISI.

³ *Dr Vuk Vinaver*, Jugoslavija i Mađarska 1918—1933, ISI, Beograd 1971, 574.

⁴ *Milorad Ašković, Dr Jerko Radmilović, Novica Petrović*, Savez bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije — BOTIČ — 1902—1941, ISI, Beograd 1971, 576. Studija je posebno prikazana u ovom časopisu, te neće biti predmet našeg napisa.

⁵ *Pero Morača*, Jugoslavija 1941, ISI, Beograd 1971, 784.

Novim institutskim izdanjima pripada i Bibliografija jugoslovenskog radničkog i komunističkog pokreta⁶ i zbornik građe o Pariskoj komunji.⁷

U studiji V. Vinavera prikazani su jugoslovensko-mađarski odnosi od završetka prvoga svetskog rata do dolaska Hitlera na vlast u Nemačkoj. Prikazani su kao deo jugoslovenske spoljne politike, a ona u okviru politike evropskih zemalja i njihove borbe za hegemoniju na Balkanu i Podunavlju.

Autor se koristio građom diplomatskih i državnih arhiva u Beogradu, Budimpešti i Pragu, tadašnjom štampom i literaturom domaćih i stranih pisaca. Studija sadrži sedam poglavlja i zaključak, zatim rezime na francuskom jeziku i registar ličnosti.

Trijanonski ugovor⁸ i zahtevi mađarskog režima za njegovu reviziju bili su povod za česte nesporazume i sukobe sa susednim zemljama, koje su zbog toga tražile podršku i savez većih država. Jugoslavija je pretpostavljala balkansko pitanje podunavskom, pa je želela mir i bezbednost severnih granica. Sva ta isprepletenost interesa i ciljeva, diplomatske igre i misije, politički sukobi, pregovori, sva dinamika toga područja i perioda prikazana je i analizirana u studiji, sa ne mnogo manjom dinamikom, detaljno i dokumentovano. Dati su podaci o postanku novih država — Jugoslavije i Mađarske — o mađarskoj revoluciji, mađarskom revizionizmu, čehoslovačkoj podunavskoj politici, stvaranju i akcijama Male Antante. Obuhvaćeni su svi važniji događaji iz jugoslovensko-mađarskih odnosa, protumačeni su zajednički i suprotni interesi nacionalističkih režima dveju zemalja, oblici i pokušaji zblizavanja, ekonomski odnosi i dr.

Vidno mesto u radu zauzimaju jugoslovenska politika i njene pretenzije na Balkanu, uticaj francuske politike na Jugoslaviju, odnos Jugoslavije prema Italiji, Nemačkoj, SSSR-u i italijansko-mađarska saradnja. Unutrašnju politiku i prilike u Jugoslaviji i Mađarskoj autor je obradio u glavnim potezima, onoliko koliko je smatrao da je to uticalo i uslovljavalo njihovu spoljnu politiku i međusobne odnose.

P. Morača u svojoj knjizi obradio je prvu godinu okupacije i rata u Jugoslaviji, »prvi pokušaj naučne obrade jugoslovenske 1941.«, kako i sam autor konstatuje u predgovoru. Knjiga je rađena na osnovu oskudne arhivske građe, čija je fragmentarnost očigledna kada je u pitanju 1941. godina, zatim na osnovu memoarske građe, štampe i literature. Sadrži tri poglavlja, tri hronološke etape: Pripreme za oružanu borbu, Početak i razvoj ustanka (juli—septembar) i Borba za stabilizaciju i jačanje narodnooslobodilačkog pokreta (oktobar—decembar). Zbog različitih i specifičnih uslova, izlaganje i analiza razvitka oslobodilačko-revolucionarnog pokreta dati su posebno za Srbiju, Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Sloveniju, Makedoniju, Vojvodinu i Kosovo. Zaključak čini posebno poglavlje. Na kraju je registar imena i registar geografskih naziva.

U prvoj glavi prikazan je položaj jugoslovenskih naroda pod okupacijom, različiti okupacioni sistemi jedinstvene politike razjedinjavanja i denacionalizacije

⁶ Žarko Protić, Milan Vesović, Milan Matić, Socijalistički i radnički pokret i Komunistička partija Jugoslavije 1867—1941 — Bibliografija posebnih izdanja (1945—1969), ISI, Beograd 1972, 790.

⁷ Pero Damjanović, Aiser Deleon, Pariska komuna 1871—1971, I—II, ISI, Beograd 1971, 1647.

⁸ Potpisan 4. juna 1920. između Antante i Mađarske, kojim je Mađarska teritorijalno bila oštećena.

naroda Jugoslavije, političke partije u zemlji i njihov odnos. Zatim politička aktivnost, pripreme za oružanu borbu i organizaciono stanje Komunističke partije Jugoslavije. Druga glava se odnosi na prve oružane akcije i njihovo prerastanje u opšti narodni ustanak, osnivanje partizanskih odreda i Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije. Definisani su stavovi Partije o vođenju i karakteru rata. Treća glava obuhvata savetovanje u Stolicama, čije je odluke i značaj autor istakao, probleme vojne organizacije, pokušaje saradnje sa četnicima Draže Mihailovića radi zajedničke borbe protiv okupatora, razvoj oslobodilačkog pokreta — omasovljavanje, taktika i metodi, postanak narodnooslobodilačkih odbora, njihova potreba, delatnost i kompetencije.

Tema studije je dokumentovano i detaljno obrađena, sa potrebnom rekonstrukcijom događaja, analizom i ocenama. U prvi plan su stavljeni oni momenti, pojave i snage koje su bile od presudnog značaja za razvitak događaja. Autor je prikazao puteve i oblike oružane borbe u njenoj prvoj etapi. Ukazao je na međunarodnu situaciju, strukturu pokreta, ističući napore za pridobijanje sela, suštinu društvenih i političkih procesa koji su nastali i razvijali se pod uticajem narodnooslobodilačke borbe i promene nastale u nacionalnim odnosima.

U radu je jasno, nedvosmisleno prikazana odlučna i presudna uloga KPJ u pokretanju i rukovođenju oslobodilačkim i revolucionarnim pokretom u Jugoslaviji, čiji je razvitak i intenzitet umnogome zavisio od političke zrelosti nacionalnog i lokalnog partijskog rukovodstva.

Bibliografija Socijalistički i radnički pokret i Komunistička partija Jugoslavije 1867—1941. nabroja knjige i brošure čija je sadržina, ili njen veći dio, posvećen socijalističkom, radničkom i komunističkom pokretu od njegovih početaka do fašističkog napada na Jugoslaviju, a objavljene su u Jugoslaviji na svim jezicima naroda i narodnosti od 1. januara 1945. do 31. decembra 1969. godine. Zastupljene su knjige istorijskog, političkog, publicističkog karaktera i književni radovi. Za svaki rad — bibliografsku jedinicu — dat je potpun bibliografski opis i anotacija. Bibliografske jedinice raspoređene su prema klasifikacionoj šemi, koja sadrži dve hronološke grupe: od 1867. do 1918. godine i od 1919. do 1945. godine. Zbog knjiga koje sadrže u sebi oba perioda formirana je i treća grupa — od 1867—1941. godine. Unutar grupa bibliografske jedinice raspoređene su po republikama, a republike prema današnjem nazivu po abecednom redosledu. Klasifikacionom šemom nisu obuhvaćena izdanja iz 1969. godine, već su grupisana na kraju, u dodatku.

U uvodnim napomenama autori su naveli opšte i specijalne bibliografije kojima su se koristili za izradu svoje bibliografije i bibliotečke fondove — Instituta za radnički pokret, Narodne biblioteke SR Srbije, Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu, Narodne in univerzitetske knjižnice u Ljubljani i dr.

Bibliografija sadrži Registar autora, Registar naslova i Predmetni registar.

U zborniku građe o Pariskoj komuni sakupljen je obiman i raznorodan izvorni i dokumentarni materijal i napisi o Pariskoj komuni nastali u toku i nakon propasti Komune. U uvodnom delu prvog toma data je beleška autora o Komuni, njenom značaju i idejnom nasleđu. Knjiga se sastoji iz tri dela: Marks-Engels-Lenjin o Pariskoj komuni, Dekreti i dokumenti Pariske komune i Pariska komuna u očima učesnika i savremenika. Za svaki od tih delova napisana je uvodna beleška. Objavljena su pisma, govori i članci Marksa, Engelsa i Lenjina o Komuni, zatim dekreti, proglašeni, odluke i drugi dokumenti komunara. Dalje,

nalaze se zapisnici sa zasedanja Generalnog veća Internacionale, pisma i članci predstavnika različitih struja socijalističkog i komunističkog pokreta do oktobarske revolucije.

Druga knjiga sadrži, takođe, tri poglavlja: Odjeci Pariske Komune u zemljama Jugoslavije, Principi Pariske komune i samoupravljanje u socijalističkoj Jugoslaviji i Hronika — Sednice Pariske komune — Bibliografija radova o Komuni — Biografije. Ouhvaćeni su članci, vesti i drugi prilozi onovremene štampe posvećene Komuni, njenom uticaju u Evropi i našim zemljama i veći broj radova o samoupravljanju u Jugoslaviji. Na kraju, uz hronologiju i bibliografiju radova o Komuni (inostrana i jugoslovenska) nalaze se još biografije komunara, popis ilustracija i registar imena.

Knjiga sadrži, uz stručno obrađenu građu, i likovne priloge poznatih jugoslovenskih umetnika.

Institut u 1972. godini priprema za izdavanje i monografije nekoliko svojih saradnika.⁹

Na kraju, želeli bismo da istaknemo uspešnu delatnost Instituta koji je radovima svojih saradnika stekao afirmaciju i potvrdio opravdanost svoga postojanja.

Danka Nikolić

⁹ *Dr Djuro Stanisljević*, Ustanak u Hrvatskoj 1941—1942; *Dr Ivan Kovačević*, Ekonomski položaj radničke klase u Hrvatskoj 1870—1914; *Branica Kovačević*, Omladina Jugoslavije u ustanku 1941; *Jovo Mihaljević*, Narodna vlast u 1943. i Drugo zasedanje AVNOJ-a; *Dragica Lazarević — Ubavka Vujošević*, Život i rad komunista u tamnicama Jugoslavije 1921—1941; *Dr Slavoljub Cvetković*, Građa za istoriju SKOJ-a 1919—1929; *Dr Živko Avramovski*, Nemački diplomatski izveštaji o unutrašnjim političkim prilikama u Jugoslaviji u periodu između dva rata. tom I, 1920—1929.